

ΙΒΑΡ ΛΟΥΝΤΜΠΕΡΓ

Ο ΣΤΡΙΝΤΜΠΕΡΓ

καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ Πόνου

Γ.

Τὸ θέμα τοῦ κόσμου, ὅπως παρουσιάζεται στις αισθήσεις ἑνὸς ἀπαραστράτιστου παρατηρητῆ, φέρνει χωρὶς ἀμφιβολία σὲ μιὰν ἐντελῶς φυσιοκρατικὴ ἀντίληψη καὶ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων καὶ δολόκληρης τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. Μιὰ ματιὰ στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, τὴν πρὶν ἀπὸ τὸ Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα τὸ δείχνει ὀλοφάνερα· ἡ φιλοσοφία αὐτῆ, σ' ἔλο τῆς τὸ μεγάλο σύνολο, στηρίζεται σὲ ὕλιστικά θεμέλια· μὲ τὴν ἐμφάνισιν ὅμως τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν εἰσαγωγήν ἰδεαλιστικο-μεταφυσικῶν ἰδεῶν, παρουσιάστηκε ἐκεῖνος ὁ μαιραῖος δυαδισμὸς (dualism), αὐτὸς ὁ χωρισμὸς δολόκληρης τῆς ὑπάρξεως σὲ σωματικὲς καὶ ψυχικὲς πραγματικότητες. Ὁ Νίτσε ἐχαρκτήρισε αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ὡς *ἐποχὴ τῆς γεννήσεως τῆς τραγωδίας* καὶ βλέπει σ' αὐτὴ τὴν πρώτη ἀρχὴ τῆς παρακμῆς, τοῦ κατήφορου ποῦ ἐπῆρε καὶ βραϊσκατεῖ ἀκόμα ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς· τὴν Πλατωνικὴ φιλοσοφία καὶ τὸ χριστιανισμὸ τὰ ζευγάρωσαν ὁμορφα ὁμορφα εἰς πατέρες τῆς ἐκκλησίας σ' ἕναν πρώτην τάξεως παραλογισμὸν, ποῦ μέσα του ἀγκομαχάει τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων δύο χιλιάδες χρόνια. Ὁ δυαδισμὸς αὐτός, αὐτὴ ἡ πλατωνικο-χριστιανικὴ ἡθικὴ, ἦταν ἡ παντογινή ἀφορμὴ τῶν τρομερῶν ἀγώνων ποῦ ἀδιάκοπα βασανίζουν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἡ πηγὴ ἀτέλειων πόνων καὶ ψυχικῶν ἀπογοητεύσεων γιὰ ὅλη τους τὴ ζωὴ, στὰ πνεύματα ἐκεῖνα ποῦ ρωτοῦν καὶ ψάχνουν νὰ βροῦν καὶ νὰ μάθουν. Αὐτὴ ἡ ἀρρωστιαρική ἡθικὴ τῆς παρακμῆς, σ' ἔλο τὸν περασμένο αἰῶνα, μετεβλήθη μὲ τὴν κληρονομικότητα σὲ μιὰ μόνιμη ἀρρωστιαρικὴ κατάστασις—ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως—σ' ὅλη τὴ δυτικὴ φυλὴ, καὶ κοντὰ σ' αὐτὸ ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ γεννηθοῦν δυὸ ἀπὸ τοὺς χειρότερους θεσμοὺς ποῦ εἶδε ποτὲ ἡ ἀνθρωπότης· ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία καὶ τὸ νεώτερο κεφαλαιοκρατικὸ κράτος. Κάθε ζωὴ φέρνει σ' ὀρισμένους στιγμὰς τοῦ καιροῦ ποῦ περνάει, μιὰ ὀρισμένη κατάστασις πόνου· ἡ ἐκκλησία ὅμως καὶ τὸ κράτος ἔχουν κά-

νει αὐτὸν τὸν πόνο χίλιες φορές μεγαλύτερο, ἢ χριστιανικὴ μάλιστα θρησκεία τράβηξε τόσο μακρὰ μὲ τὴ διαβολοσύνη της ὥστε ἐπέβαλε κι ἐθεομοποίησε τὸν πόνο σὰν ἓνα ἀγαθό, σὰν ἓνα καθαρτήριο πῦρ, ποὺ ἀπὸ μέσα του βγαίνει ὁ ἄνθρωπος καθαρὸς καὶ δυνατὸς κι ἄξιος νὰ περάσῃ μέσα σὲ μιὰ κατάστασι μακαριότητος ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τοῦ ἰάφου. Ἀμέτρητα εἶναι τὰ ἄτομα ποὺ χάθηκαν μέσα σ' αὐτὸν τὸ λαβύρινθο ἀπὸ μεταφυσικὰ μονοπείδια, αὐτὸν τὸν πυρετικὸ παροξυσμὸ ἀπὸ θεότρελλες κι ἐπίμονες θεωρίες κι ἐντελῶς παράλογες ἀπαντήσεις. Ὅλοι ὅμως αὐτοὶ οἱ δυστοχισμένοι, ὅπως κι ὅλες οἱ ἀποδείξεις τῶν δικαίων διαπαθῶν τῆς ὕλιστικῆς θεωρίας, γὰ τὸ ψεύτικο φῶς τῆς δυαδικῆς αὐτῆς κοσμοθεωρίας καθὼς καὶ ἕλη ἢ διάδοσις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τὸ 1600 κι ἐδῶ κ' ἡ κριτικὴ ἔρευνα τῶν νεώτερων χρόνων γιὰ ὅλα τὰ προβλήματα τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς, δὲν κατόρθωσαν ν' ἀνοίξουν τὰ μάτια τοῦ κοσμάκη. Ἡ φωνὴ τοῦ αἵματος κ' οἱ νόμοι τῆς κληρονομικότητος στάθηκαν δυνατότεροι κι ἀπὸ λογικὴ κι ἀπὸ παρατήρησι κι ἐμπειρία κι ὁ μεταφυσικὸς πόθος νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ζωὴ χωρὶς—καλὸς ἢ κακός· ἀδιάφορο—φυσιολογικὸς ἀρχὲς στηλόνεται τετράψηλος ὡς τὰ τώρα καὶ θὰ στηλόνεται σὲ πολλὰς ἀκόμα γενεάς, γιὰτὶ εἶναι κι αὐτὸς ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὴν ψυχικὴ περιουσία ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἐδημιούργησε μονάχος του.

II

Ὁ Στρίντμπεργ—ἓνα παιδί τῆς πιὸ ἀπόμακρης μεταβατικῆς ἐποχῆς ποὺ ὡς τώρα γνωρίζει ἡ ἱστορία, γεννημένος ἀκριβῶς ἐπάνω στὰ σύνορα τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τοῦ νατουραλισμοῦ, ἓνα παιδί τῆς κατώτερης τάξεως ἀναθρεμμένο στῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς τὰ ἰδανικά γιὰ τὴ ζωὴ, αὐτὰ ποὺ σκοτόνουν τὴ φέλησι καὶ κατὰστρέφουν κάθε αἴσθημα—εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ τέλεια σχηματισμένους τύπους, ποὺ αὐτὴ ἡ δυαδική, ἡ φαινομενικὰ ὁμορφὴ, ἀλλὰ ψεύτικη ἀντίληψι τῆς ζωῆς μᾶς ἐχάρισε.

Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ Στρίντμπεργ δὲν ἦταν παρὰ ἓνα ἀτέλειωτο χαροπάλεμα μεταξὺ ἀμφιβολίας καὶ πίστεως, ἀνάμεσα, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά σὲ ριζωμένες κληρονομικὲς πνευματικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴ ζωὴ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη σὲ φυσιολογικοεπιστημονικὲς παρατηρήσεις.

Στὰ νεανικά του ἔργα, ὅπου ὅλα εἶναι ὑποταγμένα στοὺς νόμους τῆς ἀρχικῆς αἰτίας, ἀφήνει ὁ Στρίντμπεργ τὸ μοῖρατο νὰ παίξῃ μεγάλο ρόλο στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὶς συνθήκες τῆς ζωῆς ποὺ περιγράφει. Ἀργότερα, ἔταν ὁ τρόπος ποὺ ἐβλεπε τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμο

άλλαξε, αντίληφθη τὸ δράμα τοῦ κόσμου μὲ ἓναν τελειολογικὸν τρόπο, σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὰς τοῦ Χέγκελ· ἔδλεπε τότε στὴ ζωὴ καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀτόμων, μιὰ μυστηριώδη σκοπιμότητα ποῦ ἀσυνείδητα ἀρπαζόταν στὴ ζωὴ, ἔπαιρνε τὸν πόνο στὴ δούλεψή της καὶ τὰ διεύθυνε ὅλα πρὸς τὸ καλύτερο. Μόνον ἐκεῖνος, ποῦ ὅπως ὁ Στρίντμπεργ ἀντιλαμβάνεται τὸ παράλογο, τὸ μὴ λογικόν, ὡς τὸ κεντρικὸ στοιχεῖο στὴν ὑπαρξή, μπορεῖ νὰ αἰσθανθῆ τὴ βαρύτερη ἀνάγκη νὰ ὄσση, μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, δικαιολογία στὸ δρόμο τοῦ κόσμου. Μὲ τί περιφρόνηση τοῦ θανάτου ρήχνεται στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα, ξεσκαπάζει τὴν τρέλλα καὶ τὴν ἀμυαλωσύνη ποῦ δέρνει ὅλη τὴν κοινωνικὴ μας νοικοκυρωσύνη, κάνει μιὰ θανάσιμη κριτικὴ τῆς μορφώσεως τῆς σημερινῆς ἀνώτερης τάξεως, βασισμένη σὲ μιὰ σχεδὸν ἐπιστημονικὴ ἀνικαιμενικότητα. Αὐτὰ ποῦ ἔχει γράφει στὰ «Ὁμοῖα καὶ ἀνόμοια», στὸ «Καινούργιο βασίλειο», κ.λ.π. εἶναι ἀπὸ τὰ ὑπεροχώτερα ποῦ ἐγράφησαν γι' αὐτὰ τὰ ζητήματα, ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ἀλμπερτ καὶ τοῦ Τόριλντ.

Τίμια καὶ χωρὶς συμβατισμοὺς ἔρηξε ὁ Στρίντμπεργ τὸ μάτι του στὸν κόσμον καὶ στοὺς ἀνθρώπους, ἀπὸ ὀποιαδήποτε ἄποψη κι' ἂν τοὺς ἐκοίταξε. Εἶχε τὸ θάρρος νὰ κοιτάξῃ κατὰμουτρα τὸν ἀφάνταστο κυνισμό τῆς ζωῆς, τὴν ἀσπλαχνὴ κτηνωδία της, ποῦ ἀσυγκίνητη τσαλαπατᾷ τὸν πιὸ ἀδύνατον, αὐτὴν ποῦ μὲ τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου, χωρὶς ἠθικὴ αἰσθηματικότητα, γκρεμίζει κάθε ἐμπόδιο. Στὸν «Πατέρα», αὐτὸ τὸ μεγαλοφάνταστο δράμα ποῦ αἰχμαλωτίζει τὴν ψυχὴ, ἀφήνει ὁ Στρίντμπεργ αὐτὴ τὴν ἀπερίγραπτη κτηνωδία τῆς ζωῆς, μὲ τὴν κολοσσιαία ἐνέργεια μιᾶς φυσικῆς δυνάμεως, ν' ἀρπάξῃ στὰ νύχια της τὸ θῦμα της καὶ μὲ ἀσφάλεια νὰ τὸ φέρῃ στὴν καταστροφή.

III

Ἡ μεγάλη καὶ πονετικὴ, γιὰ κάθε τι ποῦ ζοῦσε καὶ πονοῦσε ψυχὴ τοῦ Στρίντμπεργ, αὐτὴ τὸν ἐτράβηξε ἀπὸ τὶς θεωρίαι τῆς νεότητος του σ' ἓναν πιὸ ἀφηρημένον καὶ μεταφυσικὸν τρόπο σκέψεως. «Γιὰ τὸν πόνον μου πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κάποιος λόγος. Κι' ὁ λόγος αὐτὸς ἢ βρίσκεται μέσα σ' ἐμένα τὸν ἴδιον, ἢ στὴν κοινωνία, ἢ σὲ μιὰ ἀνώτερη δύναμη ποῦ κανονίζει καὶ διευθύνει τὸ σύνολον». Αὐτὸ εἶναι μιὰ ἄποψις τοῦ ζητήματος ἢ ἄλλῃ, ποῦ παρουσιάζεται στὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη καὶ τὴν περίοδο τῆς κολάσεως τοῦ Στρίντμπεργ, εἶναι ἡ ἀπόδουση : ὁ πόνος εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας κι ἡ ἁμαρτία αὐτὴ πρέπει νὰ

πληρωθή σύμφωνα με τὸ ρητὸ τῆς Γραφῆς : «μέχρι τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς».

Ἐδῶ παραμονέβει ἡ ἠθικὴ «ἡ μητέρα τῶν κινδύνων», στήνοντας καρτερί στὸ θῦμα τῆς. Σ' αὐτὸ τὸ δίχτυ ἀπὸ τίς ὀχιές πιάστηκε κι ὁ ὁ Στρίντμπεργ. Καὶ γι' αὐτόν, ἔπως καὶ γιὰ τοὺς περισσότερους ἄλλους ἀνθρώπους, ἡ πίστις σὲ μιὰ ἠθικὴ τάξη τοῦ κόσμου ἦταν πιὸ κοντὰ στὴν ἀντίληψή του κι ἡ πίστις αὐτὴ δὲ μπορεῖ νὰ παραπεταχτῆ ἐντελῶς, ἔταν οἱ ἀνθρώποι πιστέδουν σὲ ἀνώτερο ἀνθρωπιστικὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς. Ἡ πίστις ἕμως αὐτὴ δὲ μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ καὶ τὴ φύση ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς νόμους τῆς. Γιατὶ σύμφωνα μ' αὐτοὺς τοὺς νόμους, δὲν ὑπάρχει καμιά ἠθικὴ ἀρχή, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῆ στὴ ζωὴ. Ὁ κόσμος κυβερνᾶται μὲ τὴ δύναμη κι ἡ φύσις εἶναι στραβή· μόνο ὁ ἀνίδεος πιστέβει σὲ μιὰ ἠθικὴ διακυβέρνηση τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ καὶ μόνο ὁ ἀνίδεος κι ἀκάτεχος κι ἀδύναμος καὶ βασιανομένος ἀνθρώπος μποροῦσε νὰ καθίσῃ νὰ σοφιστῆ ἓνα τέτοιο σύστημα ἐκδικήσεως, ἔπως π. χ. ὁ Χριστιανισμὸς. Ἐνα σωστὸ θησαυροφυλάκιο ἀπὸ τίς πιὸ μεγαλοστόχαστες καὶ πιὸ ραφινιρισμένες ἐκδικητικὲς σκέψεις ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὸ μυαλὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τότε ποὺ πρωτόγινε ὁ κόσμος. Ὁ Ντάντε εἶχε ἀπολύτως ἄδικο ὅταν ἐβάζε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς κόλασης τὰ λόγια : «ἐμένα μ' ἐδημιούργησεν ἡ αἰώνια δικαιοσύνη». Ἐπρεπε νὰ βάλῃ «ἐμένα μ' ἐδημιούργησεν ἡ αἰώνια ἐκδίκησις». Γιατὶ ἡ καταδίκη, λέει ὁ Νίτσε, καὶ πρώτη ἀπ' ὅλες ἡ ἠθικὴ καταδίκη εἶναι ἡ ἀγαπημένη ἐκδίκησις τῶν στενοκέφαλων, ἐναντίον ἐκείνων ποὺ δὲν εἶναι στενοκέφαλοι, καθὼς καὶ μιὰ ἀποζημίωση πρὸς ὄφελος τῶν, ἐπειδὴ ἡ φύσις δὲν τοὺς ἐνοιάστηκε καὶ πάρα πολὺ καὶ τέλος μιὰ εὐνοϊκὴ περίστασις ν' ἀποκτήσουν πνεῦμα καὶ νὰ γίνουσι κι αὐτοὶ ἐκλεκτοὶ—γιατὶ ἡ κακία κι ἡ μοχθηροία πνευματοποιοῦν τοὺς ἡλίθιους». Τὰ αἰσθητά τῆς ἐκδικήσεως, τὸ μῖσος κατὰ τῶν δυνατῶν, τῶν πνευματικῶς ἐλευθερῶν, ἐκείνων ποὺ σκέπτονται μὲ διάφορο τρόπο, πρέπει νὰ ἰκανοποιηθοῦν. Ὁ ἀγνωστος δρόμος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου πρέπει μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπο νὰ ἐξηγηθῆ. Οὐρανοὶ καὶ κόλασες, θεοὶ καὶ διάλοὶ ἐγέμισαν τὸν κόσμο, «οἱ δυνάμεις» ἔβαλαν μπροστὰ τὸ παιγνίδι τους, κι ὁ φόδος κι ὁ τρόμος ἐρρίζωσαν μὲς στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν τῶν ἀνθρώπων.

IV

Ὅταν ὁ Στρίντμπεργ στὴν κριτικὴ του γιὰ τὸ κοινωνικὸ πρό-

βλημα, έφτασε σ' εκείνο τὸ σημείο, όπου κάθε λύσις τῆς παλιᾶς ἀπόφωσις ἦταν συμπληρωμένη καὶ μιὰ καινούργια δημιουργία ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ, τρακάρισε ἀπάνω σ' ἓνα πλῆθος ἐμπόδια ποὺ ἦταν ἀδύνατον νὰ ὑπερπηδηθοῦν. "Ἐβλεπε τώρα ὅτι μιὰ κοινωνικὴ ἀναδημιουργία, δὲ θάδινε οὔτε σ' αὐτὸν οὔτε στοὺς ἄλλους τὴν εὐτυχία καὶ τὴν ἡσυχὴ ζωὴ ποὺ ἀγωνιζόντουσαν ν' ἀποκτήσουν. Ὁ πόνος θὰ λιγότεβε πραγματικῶς μὰ δὲ θάπαυε ποτέ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ σκοπός, ἡ ἐρμηνεία, ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχθῇ μὲ ἄλλο δρόμο, τὸ δρόμο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως.

Οἱ ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν τὴν πιὸ μεγάλην ἐπίδραση στὴ στριντμπεργιανὴ κοινωνικὴ κριτικὴ ἦταν ὁ Quiding, ὁ Nordau, καὶ ὁ ἱστορικὸς Buckle. Οἱ ἄνθρωποι αὗτοι κατεύθυναν τὴν κοινωνικὴ κριτικὴ τους πρὸς τὶς καθαρὰ ὑλιστικὰς ἀρχὰς καὶ ἡ ἐπίδρασις των ἦταν σὲ μεγάλο βαθμὸ γονιμοποιὰ σ' ὀλόκληρῃ τῇ ζωῇ τῆς σκέψεως τῶν Σουηδῶν διανοουμένων ἀπὸ τὸ 1880 καὶ ἔδῳ. Ἡ κοινωνικὴ ὁμῶς αὐτὴ κριτικὴ, αὐτὴ ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας δὲν ἱκανοποιοῦσε τὸν Στρίντμπεργ. Τὰ αἰσθητήματα τῆς καρδιάς δὲν ἐννοοῦσαν νὰ ὑποταχθοῦν στὴν κριτικὴ τοῦ νοῦ. Ἡ ζητητικὴ του φύσις ἐνοσταλοῦσε τὴν ἀπόλυτην ἀπόδειξη, τὰ αἰσθητήματα τῆς νεότητος χλιμιντροῦσαν καὶ αὐτά, ὁ κόσμος ἀπλωνόταν ὀρθάνοιχτος, καὶ ὁ σκοπὸς ποὺ κανεὶς δὲν τὸν εἶχε ἐπιτύχη τραβοῦσε μὲ τ' ἀπόμακρα του μάγια. Γιατὶ ποὺ ἄλλοῦ μποροῦσε νὰ βρισκεται ὁ σκοπὸς καὶ νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἐξήγησις τῆς ζωῆς ἂν ὄχι στὶς ἐξακριβωμένες ἐπιστῆμες.

Μὲ μιὰ ἐντατικότητα ποὺ δὲν ὑπάρχει ὁμοία ρήχνεται τώρα στὴ σπουδὴ αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν. Ἐδῶ ἦταν τὸ βέβαιο καὶ ἀσφαλὲς σημεῖο ποὺ μποροῦσε κανεὶς νὰ τὸ πιάσῃ. Ἐδῶ ὑπῆρχε κάτι ν' ἀρπαχθῇ κανεὶς ἐπὶ τέλους ἀπάνω, κάτι ποὺ ἡμέρονε τὴν ἀμφισβόλια, τὴν ἀησυχία. Καὶ ὁμῶς, καὶ στῆς ἐπιστήμης τὸν κόσμον ἤυρε ὁ Στρίντμπεργ τὴν ἄβυσσον τοῦ χάους ν' ἀνοίγει μπροστά του τὸ ἀτέλιωτο τῆς στόμα. Βρῆκε ἀτέλιωτα κενά, ἀδειες προϋποθέσεις, λεξομπερδέματα καὶ ὑποθετικὰ κατασκευές. Τὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς ζωῆς, τὸ ἀκίνητο σημεῖο τῆς σκέψεως ἡ ἀρχικὴ ὠθητικὴ δύναμις τοῦ κόσμου : "Ὅλα χανόντουσαν καὶ ἔτρεχαν σὰ νερὸ μὲς" ἀπὸ τὰ δάχτυλα του κάθε στιγμῇ ποὺ θαρροῦσε ὅτι τὰ κρατοῦσε στὰ χέρια του. Καὶ ἀφοῦ πέταξε μακριὰ καὶ τὸ χριστιανισμὸ καὶ τὴν ὑλιστικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην, ἐννοεῖσε τὸν ἑαυτὸ του ἐντελῶς περιττὸ σ' αὐτὸ τὸν κόσμον καὶ τοῦ πέρασε μάλιστα ἀπὸ τὸ νοῦ νὰ σκοτωθῇ μονάχος του.

V

Γιατί νά ζοῦμε αὐτὴ τὴ ζωὴ, τί ἔχουμε νά κάνουμε σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν κόσμο, ἔταν τὸ ἀσκοπο καὶ τὸ παράλογο εἶναι οἱ κυρίαρχες δυνάμεις τῆς ὑπάρξεως ; Γιατί δὲν ὑπάρχουν ἀπαντήσεις γιὰ τίς ἐρωτήσεις ποῦ προβάλλουμε ; Σάν τὸν Χάμλετ, φιλοσοφοῦμε κι ἔμεις γιὰ τὴ ζωὴ, σάν τὸν Σοπερχάουερ τὴν παρομοιάζουμε μ' ἓνα ὄνειρο τῆς ἀνιδύσης βουλήσεως, σάν τὸν Πίκο ντέλλα Μιράντα τ' ἀγκαλιάζουμε ὄλα, τὰ ἐξηγάμε ὄλα μὰ στὸ τέλος μᾶς παίρνει ἀποκάτω ἡ ἐκμηδένισης τοῦ ἀπόλυτου σκεπτικισμοῦ καὶ σάν τὸν Στρίντμπεργ πέφτουμε ἀπὸ τὸ ἓνα ἀδιέξοδο σ' ἓν ἄλλο ἀκόμα πιὸ χειρότερο. Μανιακοὶ ρηχνόμαστε μπροσιά, στὸ φῶς ἢ στὸ σκοτάδι, ποῖς ξέρει ! Στὸ τέλος θὰ τὸ μάθουν τὰ πνεύματα ποῦ θὰ ξέρουν ὅτι κάποτε ἔζησαν.

Ὁ πόνος καὶ τὸ μυστήριο τῆς ζωῆς ἔπρεπε γιὰ τὸν Στρίντμπεργ — ὅπως καὶ γιὰ ὄλα τὰ πνεύματα ποῦ σκέπτονται — νὰ ἐξηγηθῇ. Αὐτὴ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἔσωσε τὴ ζωὴ, ἐνῶ συγχρόνως τὸν ἔσωξε σ' ἐκεῖνη τὴν καταστροφὴ καὶ τὸν ἔρρηξε στὴν πιὸ βαθιὰ κόλαση τῆς ζωῆς του : στὸ μεγάλο θάλαμο τοῦ τρόμου τῆς μαύρης μαγείας.

Τώρα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ νομίση ὅτι ὁ Στρίντμπεργ εἶχε πιὰ χαθῆ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὅταν παραδόθηκε στὴν ἐξουσία τῆς καθαρῆς μαγείας. Κι' ἀπὸ κεῖ ὁμως ἀκόμα εἶχε τὴ δύναμη ν' ἀποτραβηχθῆ, τὴ δύναμη νὰ σπάση τίς ἀλυσίδες ποῦ ἡ μαγικὴ ἐπιστῆμη δένει τίς ψυχὲς κοντὰ τῆς. Καὶ πάλι ξαναρωτᾶει κανεὶς : γιατί ἄραγε ὁ Στρίντμπεργ ἄφησε τὸν κόσμο τῆς ἐπιστῆμης καὶ τῆς πραγματικότητος κι ἔπεσε στὴν ἐξουσία τῶν «πνευμάτων» καὶ τῶν «δυνάμεων» ; Καὶ πάλι ὁμως ἡ ἀπάντησις θὰ εἶναι : ἐπειδὴ ὀλόκληρη ἡ μεταφυσικὴ του προσπάθεια, ἔλη ἢ ζήτησις κι ἡ ἔρευνά του δὲν ἦταν παρὰ μιὰ ἀσυστηθὲς δίψα τῆς μεγάλῃς του ψυχῆς, νᾶβρη κάπιο λόγο στὸν πόνο, ἓνα σκοπὸ γιὰ τὴ ζωὴ μὲ ἄλλα λόγια μιὰ ἔρευνα γιὰ κάπιο Θεὸ καὶ μιὰ ἁρμονικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς.

VI

«Ὅλα τὰ πράγματα ἔχουν τίς ρίζες τους στὴν καρδιὰ τῆς ζωῆς. Σὲ κάθε σημάδι ὁ δρόμος πρὸς τὸ μυστήριο εἶναι ἀνοιχτὸς — γιὰ ἐκεῖνους ποῦχουν τὴ δύναμη νὰ ἰδοῦν», λέει ὁ Έικελαντ. Αὐτὰ τὰ λόγια ἓνός ἄλλου ζητητῆ τῆς ἀλήθειας καὶ λάτρη τῆς ὁμορφιάς — ἓνός ἀνδρὸς ποῦ μὲ γνήσια γαλήνη σάν τοῦ Γκαίτε κοιτᾶζει τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὑπαρξῆ, μᾶς δείχνουν τὴ μεγάλη δυσκολία γιὰ νὰ δοθῆ μιὰ ἐξήγησις

για τὸ σύμπαν καὶ τοὺς νόμους τοῦ σύμπαντος, ἐκτὸς ἂν ἔχωμε τὴν ἀφάνταστη δύναμη νὰ βλέπωμε τὸ ἀπλό, τὸ ὠραίο, τὸ καλὸ σὲ ὄλα παρ' ὄλη τὴν κτηνωδία, τὸν πόνο καὶ ὄλη τὴν ἀνήκουστη δύναμη τοῦ κακοῦ. Ἄς σταθοῦμε μπροστὰ στὸ ἀνεξερεῦνητο, γιατί ἴσως κι ἡ ἐγκαρτέρηση νὰ εἶναι κάτι μεγάλο πρᾶγμα, ἕνας ἡρωϊσμός, ἕνα κατόρθωμα. Ὑπάρχει ἄλλο πιδ συγκινητικὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὸ νὰ βλέπη κανεὶς τὸν πόνο νὰ στηλόνεται ὀλόρθος μὲ τὴν υπερήφανη του ἐγκαρτέρηση. Ἔτσι καὶ μὲ τὸν Στρίντμπεργ. Μέσα ἀπὸ τὸ πύργινο χυτήριο τοῦ πόνου ξανασηλώθηκε ὀλόρθος κι ἀλυγίστος, πάντα ἀγέραστος καὶ πάντα νέος. Ἡ περιπλάνησις στὴν ἔρημο, ἡ ψυχικὴ κρίσις ποὺ εἶχε περάσει ἦταν πολὺ ἀλλοιώτικη καὶ πολὺ πιδ μεγάλη καὶ δυνατὴ ἀπὸ αὐτὲς ποὺ συμβαίνουν στοὺς συνειθισμένους ἀνθρώπους, Ἐὶ παίρνομε ἀπόφαση, παρηγοριώμασε τόσο εὐκόλα, δὲν ἔξερομε τίποτε γιὰ τὴ ζωὴ. Πιστέθαμε ὅτι αὐτὴ θὰ μᾶς δώσῃ — τοῦλάχιστον μὲ τὸν καιρὸ — ὅτι ζητάει ἡ καρδιά μας. Ἐὶ μεγαλειο ὅμως τοῦ Στρίντμπεργ κυρίως βρίσκεται σ' αὐτὸ : ὅτι τὴν ἔζησε τὴ ζωὴ, τὴ ζύγιασε καὶ τὴ μέτρησε καὶ δὲν ἔλπιζε τίποτε περισσότερο ἀπ' αὐτὴν· κι ἐντούτοις εἶχε τὴν παλληκαριά νὰ τὴν κερδίσει νὰ φυλάξῃ γερὴ τὴν ψυχικὴ του ζωὴ καὶ ὅλα ὁμολογητικὰ του ἔργα ν' ἀφήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα νὰ πάρῃ κι αὐτὴ τὸ μερίδιό της ἀπὸ τοὺς ἐγκρεμοὺς κι ἀπὸ τὰ βάρη, ὅπως κι ἀπὸ τίς ὁμορφιὲς τῆς ζωῆς, ποὺ εἶνε κρυμμένες γιὰ τοὺς κοινοὺς θνητοὺς στ' ἀπόσκια τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

«Πιδ πικρὸ κι ἀπ' τὸ θάνατο γιὰ μένα δὲν εἶν' ἄλλο, παρὰ — ν' ἀναγκάζεσαι νὰ παίρνεις τὸ μεγάλο περίγελο στὰ σοβαρὰ — νάχης γιὰ ὅσα καὶ ἱερὰ τέτιες προστυχιὲς καὶ κτηνωδίεες».

(«Ὁ Μεγάλος δρόμος»)

Ἰστερα ἀπὸ τὸν Βαϊνίγκερ καὶ τὸν Ἴψεν, ὁ Στρίντμπεργ εἶναι ὁ τελευταῖος μορφωμένος ἀνθρώπος ποὺ ἔχει παγκόσμια σημασία.

Μὲ μεγαλοφυὰ αἰώνων, μὲ γιγάντια δύναμη, στρατοκοποῦσε ὁ ἀνθρώπος αὐτὸς στὰ μεγάλα ἀψαχτα σύνορα, ποὺ βρίσκονται δεξιὰ κι ἀριστερὰ στὸ μεγάλο δρόμο τῆς Ἱστορίας, —φάχωνοντας κι ἀνιστορώντας αὐτὰ τὰ προϊστορικὰ δάση τῶν ψυχῶν, ὅπου τόσοι καὶ τόσοι στρατοκόποι ἔχασαν τὸ δρόμο καὶ χάθηκαν. Ἡ μεγαλύτερη του σημασία εἶνε στὸ ὅτι ἔδειξε πόσο μακρὰ ἡ ἀνθρώπινη δύναμη τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐρμηνείας μπορεῖ νὰ φτάσῃ, χωρὶς νὰ περάσῃ τὰ ζρια τοῦ πραγματικοῦ. Κι—ἂν τόκανε κι αὐτὸ καμιὰ φορὰ—σπρωγμένους ἀπὸ δυνάμεις πιδ δυνατὲς ἀπὸ τὸ λογικὸ—κι αὐτὸ ἐβγήκε σὲ καλο

για μᾶς τοὺς ἄλλους. Γιατί ἔτσι ἀπόδειξε ἔδτι ἡ ζωὴ και τὰ μυστήρια τῆς ζωῆς δὲ μπορεί νὰ ἐξηγηθοῦν, διι πίσω ἀπὸ τὰ δημιουργήματα κανεῖς δημιουργὸς δὲν ἀφίνει νὰ πιασθῆ, ἀδιάφορο μὲ τὶ τρόπο θὰ ζή- τήσωμε νὰ τὸν ἀνακαλύψωμε.

Ἀπὸ τὸ Σουηδικὸ

I. E. ΧΡΥΣΑΦΗΣ

CAMILLE MAUSLAIR

P A S T E L

Ἄν σὲ ζωγράφιζα μιὰ μέρα, ἀγαπημένη μου, θὰ σβᾶζα σιὸ βᾶ-
δος μιᾶς πόλης ἐκκληχτης ἀπὸ τὰ τρεμουλιαστὰ φῶτα της κι ἀπὸ τὰ
αἰφνίδια ἀναφυλλητὰ μέσ' στὴν οὐμίχλη τοῦ δειλινοῦ της, — κ' ἡ πόλη
αὐτὴ θὰ εἶταν ἡ ἀνταύγεια τῶν ἵταραγμένων και μυστηριώδικων σκέ-
ψεῶν σου, ποὺ τὸ πρόσωπό σου φοβᾶται νὰ φανερώσει. Θὰ εἶσουνα
τὰ ποτέλεσμα τῆς χινοπωρινῆς καταχνιάς, ποὺ ἔχει λιγότερην ὑγρασία
ἀπὸ τὴν οὐσία ποὺ φαίνονται νᾶναι φτιασμένα τάληθινὰ δάκρυα, ποὺ
κατεβᾶίνει ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς σὰ δάκρυα σιὸ μάγουλο χήρας, μὲ σι-
γανὰ και θλιμένα γλυστρίσματα σιὸ ρυθμὸ τῆς κρυμένης καρδιάς,
κίτω ἀπὸ τὰ ροῦχα και τὴ σάρκα. Ἡ ὄψη σου, σκεφτικὴ και σάν ἀπα-
γορευμένη γιὰ τὴν προσεχὴ αὐγὴ θᾶμοιαζε νὰ μαντεύει πὼς ἐκεῖνο τὸ
βράδι εἶταν τὸ τελευταῖο της, — και θᾶχε πιὰ μέσα της ὅλο τὸ μελλού-
μενο πάθος στὴ διπλὴ πτυχὴ τῶν κυματιστῶν μαλλιῶν σου, γύρω ἀπὸ
τὴν ὠχρὴ και λεπτὴ σάρκα, καθαρισμένην ἀπὸ ἓνα γλυκὸ κρῦο ποὺ
εἶχε παγῶσει τὸ μικρὸ και μολυβένιο νερὸ τῶν μισόκλειστων ματιῶν
ὑπου πνίγουνται ἀργὰ τὰ νεκρὰ φύλλα τῆς ἀγάτης μου. Ἐνα μαῦρο
πουλί, στὴν ἄκρη τῆς τόκας σου, βαλμένο μ' ἓνα ἀνοιγμα τῶν φτερῶν
γεμᾶτο οἶχτο, μὰ ὥστόσο φορτωμένο μὲ τὶς παραγγελίαις τοῦ πεπρωμέ-
νου, θὰ δυνάμωνε τὴ φωνὴ του μὲ τὴ νύχτα ποὺ θὰ πέρναγε μέσ'
ἀπὸ τὰ φτερά του. Κ' ἐσύ, ποὺ ζεῖς μὲ τὸ γέλιο, θᾶνάβαλλες νὰ μᾶς
κάνεις νὰ νιώσουμε τὸ δυνηρὸ πεπρωμένο σου, ποὺ κ' ἡ ματιὰ ἀκόμα,
ρωιῶντα, μὲ τρόμο, θᾶρνιόταν νὰ καταλάβει.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ